

جامعه‌شناسی حقوق
جلسه اول
جامعه و حقوق: رابطه و تعامل

مجید محمدی

چند نکته مقدماتی

- این مباحث را نمی‌توان جامعه‌شناسی حقوق ایران نام نهاد اما در حدی که اطلاعات در دسترس باشد به مسائل ایران اشاره می‌شود.
- جامعه‌شناسی حقوق مباحث دیگری هم دارد که به علت محدودیت جلسات به بخشی مهم از آنها پرداخته‌ام.

طراحی این وبینار

- جلسه ۱: جامعه و حقوق
- جلسه ۲: نهادها
- جلسه ۳: عدالت
- جلسه ۴: نظام‌های حل منازعات
- جلسه ۵: مبانی و بایسته‌های حاکمیت قانون
- جلسه ۶: جنایت و مکافات
- جلسه ۷: وکالت
- جلسه ۸: زندان‌ها

جامعه‌شناسی حقوق/جامعه‌شناسی حقوقی چیست؟

- Sociology of law/legal sociology/law and society
- جامعه‌شناسی قانون یا جامعه‌شناسی قانونی هم قابل استفاده است.
- به جامعه‌شناسی دستگاه قضا محدود نمی‌شود/حتی به جامعه‌شناسی قانون هم محدود نمی‌شود/جامعه‌شناسی حقوقی است که حتی ممکن است به قانون هم تبدیل نشده باشند یا قوانین ناقض آن‌ها باشند. (مثل سربازی یا حجاب اجباری)

جامعه‌شناسی حقوق/جامعه‌شناسی حقوقی چیست؟

- من از «جامعه‌شناسی حقوق» استفاده می‌کنم مثل جامعه‌شناسی اقتصاد، جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، جامعه‌شناسی دین، و جامعه‌شناسی علم (پدیده حقوق در جامعه که اعم از قانون و دستگاه قضا و نهادهای حقوقی و قضایی است).
- بررسی مرتبه اول و مرتبه دوم: حقوق/قانون، فلسفه حقوق/قانون، جامعه‌شناسی حقوق/قانون: تمرکز بر رابطه حقوق و جامعه است: واقعیت اجتماعی قانون/فرهنگ‌شناسی حقوقی

جامعه‌شناسی حقوق/جامعه‌شناسی حقوقی چیست؟

- قانون به منزله یک دستگاه و یک ساختار (در برابر فقه، اخلاق و نظام باور) در این درس مد نظر نیست؛ به عنوان یک گفتمان اجتماعی و ابزار و نهاد اجتماعی مد نظر است.
- در فهم رابطه دین و نظام حقوقی در چارچوب جامعه‌شناسی حقوق به رابطه نهادهای دینی و نهادها و مسائل حقوقی توجه می‌کنیم و نه شریعت یا الهیات؛ شریعت نیز خود یک سازه اجتماعی است.
- فرهنگ حقوقی: نحوه اندرکنش با و انعکاس قانون در فرهنگ/قانون در فرهنگ سیاسی و فرهنگ عمومی

منابع

- دو کتاب خودم
- Constitutional Law of Iran
- Judicial Reform and Reorganization in 20th Century Iran
- یک کتاب به فارسی در مورد قوه قضائیه ایران
- دهها یادداشت و چند مقاله

منابع

• متن درسی:

- **Fundamental Principles of the Sociology of Law**, Eugen Ehrlich , Transaction publishers, 2009
- **An Introduction to the Sociology of Law**, Nicholas S. Timasheff, Transaction publishers, 2009

منابع

- کتاب اول یک کتاب کلاسیک است که توسط یکی از پایه‌گذاران این دانش نوشته شده است.
- کتاب دوم از یکی از تبعیدیان روس است که می‌توان وی را از بنیان‌گذاران جامعه‌شناسی مدرن حقوق لحاظ کرد.
- آثار ژرژ گورویچ به فارسی قابل استفاده نیست.
- منابع دیگری هم در هر بحث خاص در صورت لزوم معرفی شده است.

منابع

- گورویچ و تیماشف تا حدی کار وبر را دنبال کردند:
دوگانگی میان قانون به عنوان نهادی محصل و متعین
متکی بر قدرت اجتماعی و قانون به عنوان نظامی از
ارزش‌ها و هنجارها که قدرت و اعتبار درونی دارد.
- برای دنبال کردن این سلسله دروس نیازی به خواندن این
دو کتاب ندارید اما مراجعه به آنها به فهم عمیق‌تر مباحث
کمک می‌کند.

منابع: فيلمها

- *Law and Military*
- Breaker Moran, Bruce Beresford, 1979
- *Law as show business*
- Chicago
- *Right to kill/capital punishment*
- Decalogue, Part V., Thou Shalt not Kill, Krysztof Kieslowski, 1988
- Green Mile, Frank Darabont, 1999

منابع

- *Civil right lawyers*
- *Philadelphia*, Janathan Demme, 1993
- *Law and Justice*
- *The Verdict*, Sydney Lumet, 1982, 128 min.
- *Law in Cyberspace*
- *Cyberspace: Freedom or Regulation? Film for the Humanities & Sciences*

منابع: فيلمها

- *Lawsuit*
- About John Grisham's *The Rainmaker*, Francis Ford Coppola, 1997
- *Correction: back to society*
- Longford, Thomas Hooper, 2006
- *American Justice System: Flaws and Benefits*
- *And Justice for All*, Norman Jewison, 1979
- *Constitutionalism:*
- Executive privilege, Cheney's Law, 2007

منابع: فيلمها

- *Personal Justice*
- The Secret in their Eyes, Juan José Campanella 2009
- *Law and Public Opinion*
- Devil's Knot, Atom Egoyan, 2013
- *Prison*
- Orange is the new black, 2013, 2014

سوالات درس تا اینجا

- پدران جامعه‌شناسی حقوق چه کسانی هستند؟
- دوگانگی بنیادی در این رشته از دانش؟
- تفاوت میان قانون به منزله یک دستگاه و قانون به منزله یک نهاد اجتماعی را توضیح دهید.
- کدام وجه از دین در جامعه‌شناسی حقوق مورد بررسی قرار می‌گیرد؟

جایگاه جامعه‌شناسانه قانون/حقوق

- موضوع جامعه‌شناسی قانون/حقوق: مسائل حقوقی و نهادهای حقوقی و قضایی به منزله پدیده‌های اجتماعی؛ مثل کشتار جمعی، تروریسم، ترافیک انسان، مهاجرت، دادگاه‌های بین‌المللی حقوقی، و انجمن وکلا
- بدون جامعه قانون شکل نمی‌گیرد (یکی از تفاوت‌های فقه و قانون)؛ تنظیم و اجرای آن نیز عملی جمعی است (حداقل بخشی از یک جامعه)
- روش آن: روش علمی تحقیق: مشاهده، تجربه، تحلیل و تبیین

جایگاه جامعه‌شناسانه قانون/حقوق

- نقطه شروع: یکدستی‌های طبیعی، تقلیدی و تحمیلی (تیماشف) در رفتار و کنش اجتماعی؛ عرف/قانون
- طبیعی: هنگامی رخ می‌دهند که علل مشابه به معلول‌های مشابه منتهی شوند بدون تلاش برای ایجاد یا اعمال یکدستی
- تقلیدی: مبتنی بر گزینه‌های همزمانی است که تعداد زیادی از افراد از الگوهای رفتاری یگانه بر می‌گزینند.
- تحمیلی: اجباری هستند: گروه آن‌ها را اعمال می‌کند به دو صورت: (۱) کنش‌های متعین و مشخص یا مجموعه‌ای از آن‌ها و (۲) یک ساختار آرمانی/حامیان الگوها

جایگاه جامعه‌شناسانه قانون/حقوق

- بدین ترتیب سه معنای هنجار و ناهنجار خواهیم داشت.
- سه معنای نظم و سامان اجتماعی
- داده شدن وجه اخلاقی و دینی به آنها (اخلاق جوان‌مردی، اخلاق آیینی، اخلاق اسلامی، اخلاق حرفه‌ای)

قانون و رفتار

- صور هماهنگی‌ها و ناهماهنگی‌ها در رفتار اجتماعی: از سنت و عرف تا مد و فشار اعضای گروه
- قانون به منزله هماهنگی نظام‌مند یا تحمیلی رفتارها؛ ضمانت اجرا
- قانون به منزله قاعده رفتار

قانون: پدیده‌ای اجتماعی یا غیر اجتماعی

- قانون محصل: اعمال شده یا به رسمیت شناخته شده توسط یک مرجع اقتدار بیرونی (آستین): برآمده از درون مراجع قدرت
- قانون زنده (ارلیک) یا طبیعی: قوانین حاکم بر زندگی حتی بدون طی مراحل تصویب و اعمال از سوی مراجع اقتدار و قدرت/بسیاری از قوانین وضعی در واقع همان قوانین زنده‌ای هستند که به رسمیت شناخته شده‌اند، (در نظام حقوقی «حقوق عرفی»): برآمده از درون فرایندها و سازوکارهای اجتماعی
- قانون رسمی و غیررسمی
- تصور تیماشف: هماهنگی اخلاقی- اجباری

قوانین متعین و محصل (اساسی، موضوعه)

- Positive law vs. living law
- قانون اساسی: تنظیم‌کننده روابط میان دولت و مردم و قوای درون حکومت و تحکیم‌کننده یا ایجادکننده یک سامان اجتماعی
- قوانین موضوعه: تعریف جرائم و تخلفات و تعیین مجازات‌های نقض آن‌ها و روشن‌کردن ضابطان قضایی و تبیین روال امور در قوای مجریه و مقننه و قضاییه

چهار خصلت اجتماعی قانون

- ۱. موقت بودن: جامعه تغییر می‌کند/قانون نقص دارد.
قانون کامل ممکن نیست (تبدیل شریعت به قانون ناقص باور به کمال و ابدی بودن آن است.)
- ۲. استثنایپذیری
- ۳. داشتن حفره و نقاط ابهام: جامعه کاملاً در لباس تنگ قانون نمی‌گنجد.
- ۴. امکان همیشگی نقض/پیش‌گیری نقض آن در همه موارد غیر ممکن است/از دل آن خلافکار و مجرم بیرون می‌آید.

نهادهای حقوقی (دفاتر وکالت، دادگاه‌ها، دادستانی‌ها)

- بین‌المللی/ملی
- دولتی/عمومی/خصوصی
- نهادها هم از سنت‌ها و عرف‌ها و ارزش‌ها و هنجارهای جامعه تاثیر می‌پذیرند و هم با تحول آن‌ها تحول می‌پذیرند و هم موجب تحول آن‌ها می‌شوند.

تکثر نظام‌ها و دستگاہ‌های حقوقی

- یک منشا تکثر: قانون یا ہنجار موجود را بر تخت می‌نشانند (قانون واقع‌گرایانہ) یا ہنجار جدید می‌آفرینند. (قانون آرمان‌گرایانہ)
- نظام ہنجاری و ارزشی با نظام‌های حقوقی مرتبط با آن‌ها نیز قابل‌تبیین هستند.
- حتی نظام‌های حقوقی واحد مثل حقوق عرفی در جوامع متفاوت اشکال متفاوتی پیدا می‌کنند.

چگونگی تغییر نظام‌های حقوقی

- فرایندهای دموکراتیک و انعکاس مطالبات مردم و افکار عمومی
- جنبش‌های اجتماعی
- بحران‌های سیاسی و اجتماعی
- جنگ و شرایط اضطراری

پرسش‌های درس تا اینجا

- آیا قانون پدیده‌ای اجتماعی است؟
- مقایسه فقه و قانون
- تفاوت عرف و قانون
- تفاوت اجتماعی قانون اساسی و قانون موضوعه
- ویژگی‌های اجتماعی قانون کدامند؟
- مشکلات و مزایای قوانین واقع‌گرایانه و آرمان‌گرایانه
- قوانین و نظام‌های حقوقی چگونه و تحت چه شرایطی تغییر می‌کنند؟

مکتب‌های حقوقی

- صورت‌گرایی: قانون به منزله اراده حاکم بی‌ارتباط با و مستقل از عوامل اجتماعی؛ قضات مقررات قانونی را از اصول انتزاعی اخذ کرده و به صورت مکانیکی و از مجرای استدلال منطقی و قیاسی در تصمیم‌گیری در باب یک مورد خاص اطلاق می‌شود.
- وجه اجتماعی قانون در این مکتب به طور کلی نفی می‌شود.

مکتب‌های حقوقی

- جامعه‌گرایی: قانون مستقیماً از جامعه تاثیر می‌پذیرد. قانون مستقل از آنچه پیرامون آن می‌گذرد نیست.
- واقع‌گرایی: تمرکز بر فرایند قانونی؛ قضات، دادگاه‌ها، قانون‌گذاری، هیئت‌منصفه، وکلا
- منزلت‌گرایی: قانون چگونه بر دسته‌های خاصی از افراد تاثیر می‌گذارد/چگونگی رفتار قانون با دسته‌های خاصی از مردم با منزلت‌های ویژه (زنان، همجنس‌گرایان، آفریقایی‌تبارها)
- http://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3103&context=fss_papers

سه نگاه اجتماعی به قانون

- نگاه رفتارشناسانه: تیماشف/کاربرد دیدگاه‌های ایوان پاولف
- دنبال کردن رشته واکنش‌های شرطی شده با پاداش و تنبیه
- این که چگونه قانون در جامعه استقرار می‌یابد و همه‌گیر می‌شود.
- ناتوانی در توضیح وجه احساسی انگیزه‌های اخلاقی که سهمی در انگیزش یک رفتار خاص دارند.

سه نگاه اجتماعی به قانون

- نگاه هنجاری: بدون مطالعه ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی نمی‌توان قانون را فهمید.
- قانون در باب بایدهاست و نه هست‌ها/بایدها هم وضعی‌اند و نمی‌توانند طبیعی باشند.
- جامعه‌شناسی حقوق علمی است که بایدها را مطالعه می‌کند اما خود آن هنجاری نیست.
- همه هنجارها و ارزش‌ها وجه قانونی و حقوقی ندارند.
- مطالعه سنت عام‌تر از مطالعه قانون است؛ سنت به قانون تقلیل نمی‌یابد.

سه نگاه اجتماعی به قانون

- نگاه کارکردگرایانه
- کنترل اجتماعی
- هماهنگ کردن، تنظیم و محدود کردن یا به طور خلاصه مهندسی رفتارها
- منتهی می شود به یکدستی رفتارها که به توسعه و حفظ نظم، همبستگی و توازن در جامعه کمک می کند.

نگاه غیر اجتماعی به قانون

- نگاه روان‌شناسانه: تیماشف تحت تاثیر آرای روان‌شناسانه پارتو، پاولف، پیازه، واتسون، و ویلهلم وونت این دیدگاه را مطرح می‌کند.
- حقوق به عنوان یک پدیده روان‌شناختی با این فرض که مفاهیم حقوقی مثل الزام، حق، قرارداد فقط در ذهن انسان وجود دارند و نه در عالم خارج
- منشا قانون در تجربیات روانی افراد است.
- تنها در ذهن است که انگیزه یا رانه حقوقی وجود دارد.
- این دیدگاه، حقوق را به وجوه روانی آن تقلیل می‌دهد.

نگاه غیر اجتماعی به قانون

- نگاه مذهبی: احکام دینی از جمله احکام شرعی از واقع و نفس الامر که در نزد خداست حکایت می‌کنند.
- روایات از واقع حکایت دارند. (در بحث اماره و اصل)
- خلط هست و باید
- خلط گزاره‌های اعتباری و گزاره‌های اخباری و حاکی از واقعیت

نظامها

- دو نظام حقوقی عمده یعنی نظام حقوق مدنی و نظام حقوق عرفی
- حقوق مدنی:

legal system originating in Europe, intellectualized within the framework of late Roman **law**, and whose most prevalent feature is that its core principles are codified into a referable system which serves as the primary source of **law**

- حقوق عرفی:

the part of English law that is derived from custom and judicial precedent rather than statutes. Often contrasted with statutory law

مدل‌ها

- مدل‌های ساختاری، فرهنگی و مبتنی بر تضاد برای فهم رابطه جامعه و حقوق
- مدل ساختاری:

laws must be understood in terms of their relationship to a larger, overarching system or structure .

- مدل فرهنگی: بدون فهم فرهنگ که مولفه‌ای اساسی در زندگی بشر است نمی‌توان نظام حقوقی را فهمید/فرهنگ راه‌گشای فهم و تفسیر انسان‌ها از محیط و زیست‌شناسی خود است.
- مدل تضاد: زیربنا- روبنا

پرسش‌های پایانی

- چهار مکتب حقوقی را ذکر کرده و آن‌ها را توضیح دهید.
- یک نگاه اجتماعی به قانون را توضیح دهید و نقد کنید.
- یک نگاه غیر اجتماعی به قانون را توضیح داده و نقد کنید.
- نقاط اشتراک و تفاوت حقوق مدنی و حقوق عرفی
- نظام حقوقی جمهوری اسلامی مدنی است یا عرفی؟
- اهمیت فرهنگ در فهم حقوق

حقوق معنوی

- اختصاص - این مطلب به پروژه توانا مربوط به سازمان
- E-Collaborative for Civic Education اختصاص دارد و استفاده از آن می بایست با ذکر نام سازمان تهیه کننده انجام شود.
- غیر تجاری - این مطلب برای استفاده های غیر تجاری می باشد و برای هیچ گونه منفعتی بهره برداری نخواهد شد.
- اشتراک - اگر می خواهید هر گونه تغییری در مطلب وارد کنید، شما می توانید حاصل کار را تنها تحت مجوز
- E-Collaborative for Civic Education منتشر کنید و برای ایجاد بدنه اصلی اطلاعات، این تغییرات را باید با
- E-Collaborative for Civic Education به اشتراک گذارید.

